

відмовитись від багатьох так званих вічних постулатів, істин, усталених канонів і одночасно відкрити нові грані світу як економічного, так і позаекономічного.

Висновки. *Міждисциплінарність* — це спосіб, напрям, філософія збагачення, уточнення, розвитку існуючих уявлень стосовно явищ, процесів, які є предметом наукового пізнання. Припускаємо, що, задіявши потенціал міждисциплінарного підходу, наукове товариство очистить публікації від повторів, позбудеться «школярства», однобокого, спрощеного погляду на складні процеси суспільного життя, упорядкує теоретичні конструкції, що пояснюють закономірності розвитку світу економіки та пропонують заходи щодо забезпечення стійкої економічної і соціальної динаміки. Безперечно, проблема переповнення публікацій спрощеними, тривіальними судженнями, повторами виникла не вчора, і причиною цього є не тільки брак міждисциплінарних підходів. Водночас визнаємо, що саме через недооцінку міждисциплінарної методології не вдається позбутися засмічення наукових видань, містечковості у практиці проведення наукових досліджень. Потребує свого розвитку на міждисциплінарних засадах й економічна освіта.

Наведене вище дає підстави для висновку, що міждисциплінарність є однією з яскраво виражених прикмет сьогодення, за якою майбутнє наукових досліджень і розвитку вищої освіти.

УДК 364.144+330.59

Лібанова Е.М.,

д-р екон. наук, академік НАН України,

Інститут демографії та соціальних

досліджень імені М.В.Птухи НАН України, директор

НЕРІВНІСТЬ ЗА ДОХОДАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблемам нерівності українського населення, визначенню її сутності, форм і проявів, основних факторів формування. Висвітлено вплив нерівності на загальну економічну та соціальну ситуацію в країні.

Статья посвящена проблемам неравенства украинского населения, определению его сущности, форм и проявлений, основных факторов формирования. Освещено влияние неравенства на общую экономическую и социальную ситуацию в стране.

The article is sanctified to the problems of inequality of the Ukrainian population, determination of his essence, kinds and displays, basic factors of forming. Influence of inequality is lighted up on a general economic and social situation in a country.

Ключові слова. Нерівність, соціальна справедливість, доходи, заробітна плата, пенсія, соціальні трансферти, перерозподіл.

Ключевые слова. Неравенство, социальная справедливость, доходы, заработная плата, пенсия, социальные трансферты, перераспределение.

Key Words. Inequality, social justice, incomes, wage, pension, social transfers, redistribution

Вступ. Сучасні концепції суспільного розвитку виходять з примату соціальної справедливості і відповідного несприйняття глибокої нерівності як ознаки недотримання базових прав людини. Але рівність у сучасних умовах означає не що інше як інтеграцію, участь у соціальних системах, а не отримання однакових доходів [1]. І межі припустимості розбіжностей у якості життя визначаються можливостями соціального росту кожного члена суспільства, на які значною мірою впливають державні гарантії загальних умов існування — з одного боку, і можливостями суспільного прогресу, зокрема й економічного зростання — з другого.

Глибока нерівність здійснює вкрай негативний вплив на можливості економічного зростання. Наслідком низького рівня життя часто стають хворобливість і низький рівень освіти, що, безперечно, знижує економічну активність відповідних груп населення, негативно впливає на сукупний трудовий потенціал країни, а, отже, спричиняє уповільнення темпів економічного зростання в цілому. І навпаки, підвищення доходів бідних верств населення спричиняє підвищення попиту на товари національного виробництва, тоді як представники заможних верств частіше орієнтуються на імпорт або взагалі купують значну частину одягу, взуття, техніки тощо за кордоном. Отже, саме зростання попиту з боку бідних верств найбільше стимулює розвиток національної економіки, що своєю чергою викликає зростання попиту на робочу силу. І нарешті, справедливіший розподіл доходів є вагомим стимулом (і матеріальним, і психологічним) розширення участі всіх верств населення в економічному розвитку, тоді як посилення нерівності загрожує соціальною напругою і супротивом з боку тих, хто втратив надію на покращання власної долі¹. До речі, найчастіше така активна деструктивна поведінка характерна для освічених осіб. Отже, політика подолання нерівності сприяє підвищенню економіки в цілому [9].

Нерівність є чинником криміналізації суспільства, зокрема корупції, оскільки провокує втручання у політику і державне управління осіб з високими доходами [11]. Значна концентрація ресурсів і доходів дає змогу спрямовувати певну їх частину на хабарі високопосадовцям і використовувати їхні можливості у власних економічних інтересах. Таке зрощування багатства з владою вочевидь не сприяє ані гармонійному розвитку суспільства, ані високим темпам економічного зростання, оскільки дає преференції окремим складовим економіки за рахунок інших. Преференції надаються через безпосереднє бюджетне фінансування² або через різноманітні податкові привілеї. У той або той спосіб така несправедливість зумовлює економічні (а потім і соціальні) конфлікти, гострота яких прямо пропорційна ступеню нерівності [7, 10]. Наявність будь-яких економічних преференцій, а тих, що викликані кастовою приналежністю і поготів, суперечить принципам вільної конкуренції, істотно ускладнює доступ на ринок новим гравцям, змушує їх вдаватися до протизаконних дій. Водночас така практика є надзвичайно потужним стимулом для правлячої еліти намагатися будь-що зберегти свої позиції.

Розбіжності в доходах і наданих окремим групам населення можливостях часто віддзеркалюють нерівність у сфері політичної влади. Вразливі верстви залишаються такими значною мірою через слабкий політичний вплив на державні рішення, а слабкий вплив визначається передусім їхньою вразливістю. Таким чином, економічна нерівність є перешкодою демократичних перетворень і чинником послаблення легітимності та корозії політичних інституцій.

Нерівність за доходами часто спричиняє макроекономічну нестабільність: значна нерівність населення є чинником бідності (особливо, визначеної за т.зв. відносним критерієм) і відповідно масштабного вторинного перерозподілу доходів через соціальні трансферти; масштабні соціальні трансферти обумовлюють високі бюджетні витрати, а отже і бюджетний дефіцит³; необхідність покриття бюджет-

¹ Не всі прояви нерівності негативно сприймаються населенням. Високі доходи осіб, чії кваліфікація, сумлінність і внесок в економічний розвиток країни не викликають сумнівів, не дратують. Натомість преференції та привілеї тих, чия діяльність у масовій свідомості асоціюється з порушенням законодавства, неправовими і неетичними діями, є рушійною силою масового незадоволення.

² Вплив багатих верств на розподіл бюджетних коштів є окремим і практично неминучим проявом нерівності в країнах з низьким розвитком демократії і відсутністю належних структур громадянського суспільства

³ Принаймні більший, ніж це було б без необхідності фінансування значних додаткових соціальних трансфертів

ного дефіциту провокує інфляцію. Інфляція значно сильніше впливає на рівень життя бідніших верств населення [2], а отже провокує посилення нерівності, вносячи її на новий виток спіралі.

Результати дослідження. Розподіл населення України за доходами є доволі сталим: бідні та злиденні верстви — 24,1—28,1 %, група з невизначеним соціальним статусом (не бідні, але й не середні за доходами) — 52,2—62,7 %, середні — 7—14, заможні — 2,5—5,5 %¹, багаті — приблизно 200 осіб (статки кожної перевищують 20 млн дол. США). Впродовж усього періоду спостереження дуже мало змінилась частка бідних верств (включаючи злиденних), питома вага населення з невизначеним соціальним статусом (вже не бідні, але ще й не середні) коливалась більш помітно, але після помітного зниження в 1999—2004 роках розпочався новий етап зростання частки цієї групи.

Зазвичай суспільну стабільність формують дві групи населення — ті, хто мають середні доходи, і ті, хто можуть вважатися заможними (але не багатими). На загал з огляду на українські низькі стандарти доходів і споживання частка цих верств населення в 2011—2013 рр. становить 14,5 %. Така низька питома вага стабілізуючої групи є ознакою значної соціальної поляризації сучасного українського суспільства.

Сучасне українське суспільство пройшло довгий шлях, оминаючи по черзі різні пастки: і фактичного рабства, і революційної доцільності, і декларованого егалітаризму, і ринкового фундаменталізму. Намагаючись використати найкращі надбання світового розвитку, ми вивчали переважною мірою методи регулювання, зокрема тонкощі державної політики перерозподілу, залишаючи поза увагою глибинні процеси зміни свідомості. Спираючись на офіційні дані статистики, зокрема Євростату, ми нехтували тим, що статистика фіксує лише масові явища, і ніколи не вимірює, наприклад, якість життя нечисленного прошарку топ-менеджерів або безхатченків. Відповідно і всі показники розшарування, обчислені за офіційними статистичними даними, не враховують доходи цих маргінальних груп. Однак оскільки їх життя становить предмет суспільного інтересу, в усіх країнах цим займаються журналісти, проводячи свої розслідування, результати яких, до речі, не завжди відповідають дійсності. Те саме відбувається і в Україні — дані Держстату щодо нерівності аж ніяк не влаштовують тих, хто прагне порівнювати статки вчителя або будівельника із доходами власників великих заводів і на цих підставах стверджують, що нерівність в Україні значно перевищує, наприклад, аналоги США, Аргентини або Чилі. Розраховані за даними статистики показники є цілком співставними: коефіцієнт Джині за 2013 рік становить 27,3 %; для порівняння у США — 40,8 %, в Аргентині — 44,5, у Чилі — 52,1 % [8].

За оцінками журналістів, в Україні відбувається стрімке зростання і чисельності багатіїв² (з 5 осіб у 2002 році до 35 у 2013, причому останнього року статки 10 осіб уже перевищували 1,0 млрд), і співвідношення їх сукупного капіталу з ВВП країни (з 16,8 до 35,8 %) [2].

У поєднанні із впевненістю більшості населення у тому, що основним джерелом успіху в Україні є здатність обходити закон, це неминує спричиняє тотальну недовіру до влади, правовий нігілізм і поблажливе ставлення до несплати податків, до хабарів і «подяк», до несумлінного виконання своїх обов'язків тощо. Без зламу цих психологічних настанов вкрай важко подолати корупцію і побудувати сучасне суспільство європейського типу. Саме наявність необґрунтованої і несправедливої в

¹ Розраховано за даними Обстежень умов життя домогосподарств за 1999—2013 роки

² Цензом є капітал в 0,5 млрд дол. США

очах більшості населення нерівності стане основною перешкодою побудові демократичного суспільства і реальній інтеграції в європейську спільноту.

Найбільший вплив на формування нерівності за доходами здійснюють заробітна плата (37,6 % у 1999 і 62,1 % у 2013 році), пенсії (11,6 і 21,7 % відповідно) і доходи від підприємницької діяльності та власності (3,6 і 6,3 % відповідно). На фоні цілком позитивного зростання впливу цих видів доходів на нерівність слід підкреслити і цілком позитивне значне скорочення впливу доходів від особистого підсобного господарства, головним чином натуральних (з 30,6 % у 1999 році до 3,1 у 2013).

Оцінюючи динаміку впливу оплати праці на диференціацію населення України за доходами, слід зазначити два періоди помітного спаду: 2004—2005 роки і 2008—2010 роки (рис. 1). В обох випадках значення цього найважливішого виду доходів зменшувалось відповідно до загальної ситуації в економіці і компенсувалось подальшим зростанням. За очікуваннями, внесок оплати праці в коефіцієнт Джині 2013 року, хоча і не сягне історичного максимуму (64,4 % у 2007 році), все ж істотно до нього наблизиться, продовживши тенденції 2011—2012 років.

Характерно, що коливання питомої ваги оплати праці в сукупних доходах населення України є значно менш чіткими і радше відповідають лінійному трендові.

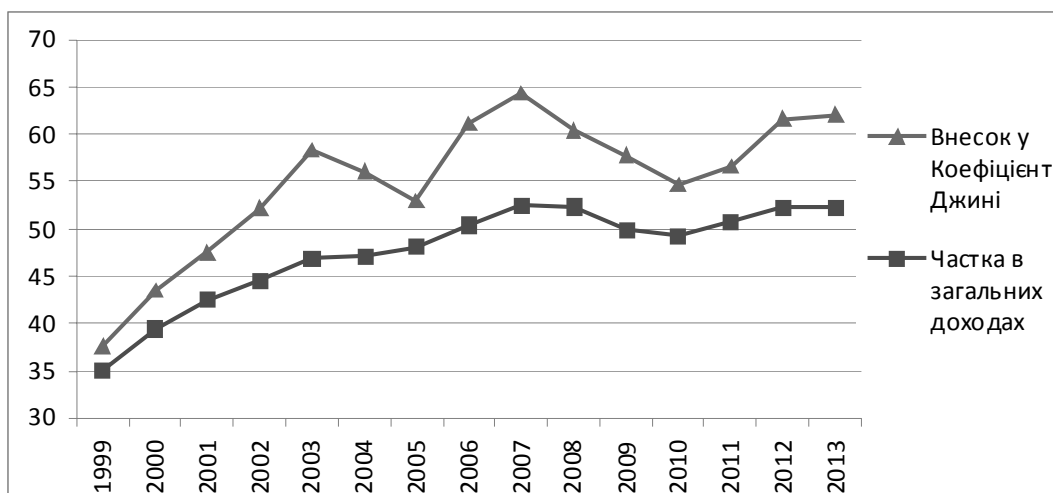

Рис. 1. Внесок оплати праці у формування диференціації населення, %

Джерело: Розраховано за даними Обстежень умов життя домогосподарств

А які ж фактори найбільшою мірою визначають розбіжності в оплаті праці? Нічого неочікуваного: рівень освіти, галузева приналежність робочого місця та розмір підприємства.

Рівень освіти акумулює не тільки наявність певних професійних знань, а й адаптивні та комунікативні здатності. Далеко не всі особи з вищою освітою працюють згідно з отриманою в навчальному закладі спеціальністю — декому довелося її змінити через ситуацію на ринку праці, дехто виправив помилку, зроблену в юності, дехто просто набув нових знань і навичок у процесі розвитку. Але пересічний українець з вищою освітою значно менше ризикує стати безробітним (втрата роботи, безперечно, можлива, але не така тривала як у менш освічених людей), довше працює після досягнення пенсійного віку і отримує вищу заробітну плату. І це спостерігається упродовж принаймні останніх 12 років, за які є співставні дані. Слід підкреслити майже неухильне збільшення розриву між заробітками високо- і малоосвічених працівників.

Так, якщо в 2002 році пересічний українець з повною вищою освітою заробляв у 3,2 разу більше за того, хто має лише початкову освіту, то в 2013 — у 4.0 (рис. 2).

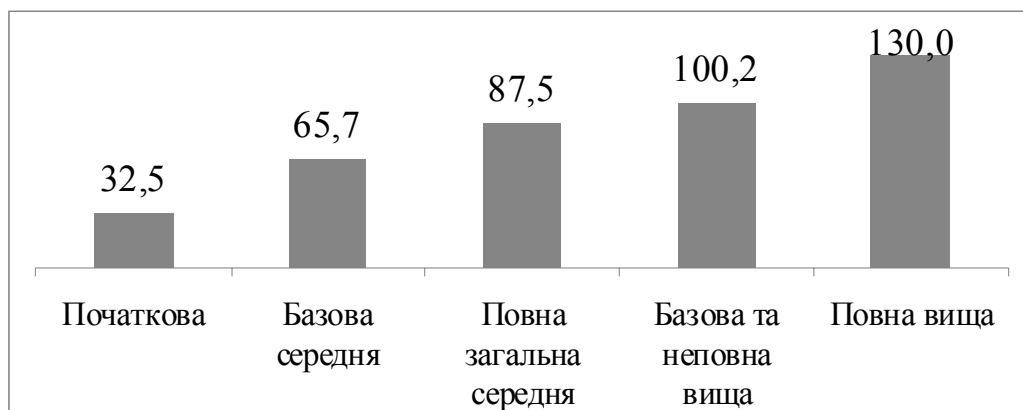

Рис. 2. Диференціація заробітної плати за рівнем освіти, % середньої по країні, 2013 рік

Джерело: Розраховано за даними Обстеження умов життя домогосподарств

Диференціація заробітків за галузевою приналежністю видається цілком типовою та економічно обґрунтованою — різні види діяльності забезпечують різну економічну і фінансову ефективність, що поєднується із існуванням галузевих соціальних пріоритетів.

Традиційним для України завжди був високий статус вугільної та металургійної галузей промисловості. Сьогодні зайняті в добуванні кам'яного та бурого вугілля отримують 151,9 % середньої заробітної плати в промисловості, але це становить, наприклад, лише 55,3 % заробітків в авіаційному транспорті. Зарплати ж металургів цілком співставні із аналогами більшості галузей промисловості і значно поступаються, наприклад, заробіткам у виробництві фармацевтичних продуктів і препаратів або в постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Оскільки різниця між максимальним і мінімальним рівнем оплати праці істотно перевищує середній рівень по країні, галузеву приналежність місця роботи слід визнати вагомим чинником нерівності в оплаті праці. Однак відсутність зв'язку із рентабельністю ($R^2=5,3$ %) свідчить про те, що зовсім не економічні чинники визначають цю диференціацію.

Також традиційно заробітки працівників великих підприємств значно перевищували аналоги середніх і малих підприємств (рис. 3). Таке співвідношення сформувалось ще за часів УРСР і зберігається досі. Значною мірою воно обумовлено монопольним становищем підприємств-гігантів, які завдяки високій прибутковості в змозі достатньо високо оплачувати працю. Дається взнаки і галузева приналежність — великі підприємства сконцентровані в промисловості, на транспорті, у фінансовій сфері, тобто там, де заробітки на загал вищі. Натомість малі та середні підприємства частіше орієнтуються на сферу обслуговування, торгівлю. За винятком крупних університетів і клінік переважна частина закладів освіти та охорони здоров'я також відноситься до групи середніх за розміром. У цих галузях заробітки значно нижчі за середній по Україні рівень.

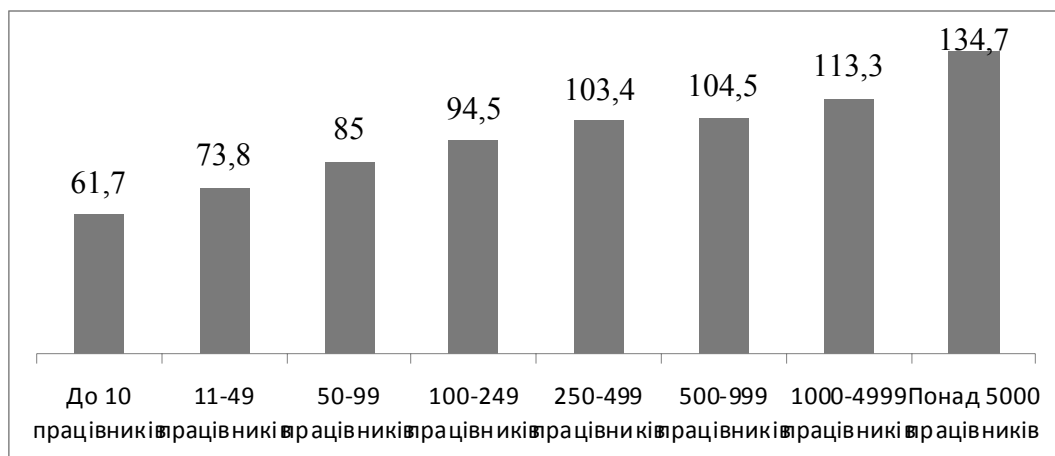

Рис. 3. Диференціація заробітної плати штатних працівників, за розміром підприємства, % середньої по країні, в середньому за 2010—2013 рр.

Джерело: Розраховано за даними обстежень підприємств щодо рівня заробітної плати працівників за статтю, віком, освітою та професійними групами

Не можна нехтувати й тим, що саме на невеликих підприємствах керівництво частіше виплачує заробітну плату «в конвертах», економлячи на податках і соціальних внесках, а офіційно через бухгалтерію проводить мінімальну заробітну плату. Відсутність профспілки, неможливість знайти іншу роботу, необхідність у своїх правах, зокрема щодо втрат через відсутність соціального пакету, змушує найманих працівників приймати такі умови. Додатковим аргументом є те, що частину коштів, зекономлених на несплачених податках і внесках, власник підприємства виплачує найманому працівникові. Таким чином, зв'язок суми заробітків із розміром підприємства акумулює різноманітні впливи, що і доводить $R^2=0,965—0,998$.

Співвідношення заробітків на підприємствах різного розміру є достатньо сталим, і це також змушує визнавати систематичний характер цієї нерівності в оплаті праці. Якщо орієнтуватись на рівень оплати праці, то середніми в Україні є підприємства з 100—499 працюючими.

Упродовж всього періоду систематичного спостереження за доходами населення України роль пенсій у формуванні суми загальних доходів майже невинно збільшувалась (рис. 4). Іншою є доволі суперечлива динаміка впливу пенсій на диференціацію населення за доходами, хоча загальний тренд є очевидним. Видіється, що на ці процеси справляють вплив демографічне старіння і відповідне зростання питомої ваги пенсіонерів у складі дорослого населення з одного боку, і запровадження системи пенсійного страхування, що забезпечує більший зв'язок розміру пенсій із індивідуальними внесками до Пенсійного фонду з другого. Швидке зростання заробітної плати, обумовлене не стільки економічними, скільки соціо-політичними чинниками, спричиняло певний лаг у зростанні пенсій, а отже певні флуктуації тенденції підвищення значення пенсій у бюджетах українських домогосподарств.

Взагалі при оцінці впливу пенсій на ступінь диференціації населення за доходами необхідно брати до уваги структуру пенсійної системи, точніше наявність і розвиненість накопичувальної складової. Безперечно, там, де домінують виплати із загальнообов'язкової та/або добровільної накопичувальної системи, варіація

пенсій і відповідно її вплив на загальне розширення населення є високими. І це виглядає цілком обґрунтованим через те, що ці виплати формуються відповідно не тільки до розміру індивідуальних внесків, а й до отриманого інвестиційного доходу, тобто до ефективності індивідуальної інвестиційної стратегії. Диференціація ж пенсій із солідарної системи (іноді її називають розподільчою або системою PAY AS YOU GO) в таких країнах є мінімальною. Обмеження пенсійної системи тільки солідарною складовою (недержавне пенсійне страхування в Україні практично не впливає на загальну ситуацію) спричиняє певну інтеграцію функцій обох: пенсія має віддзеркалити суму внесків до Пенсійного фонду, здійснених упродовж всього трудового життя, і забезпечити прийнятний рівень життя пенсіонерів. Саме тому диференціація пенсій із солідарної системи в Україні є навіть надмірною, як і вплив пенсій на розширення населення за доходами.

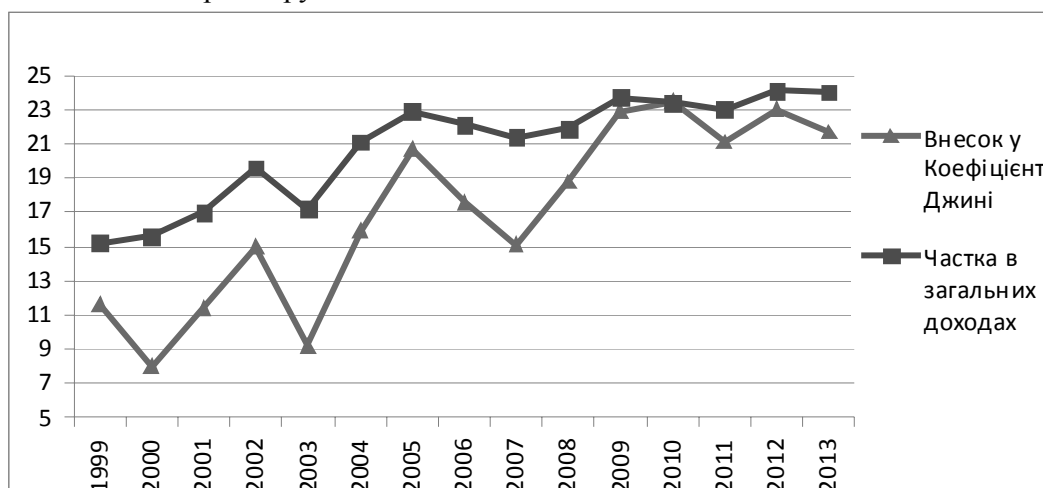

Рис. 4. Внесок пенсій у формування диференціації населення, %

Джерело: Розраховано за даними Обстежень умов життя домогосподарств

Звісно, в ринковій економіці головну роль мала б відігравати диференціація доходів від підприємництва та власності, але характер структурних зрушень є, безперечно, позитивним. Певне занепокоєння викликає поява трирічних циклів (першого — у 2007—2009 роках, другого — у 2010—2012 роках), коли після помітного сплеску значення найбільш ринкових доходів спостерігається його зниження. Варто звернути увагу і на те, що скорочення упродовж 2010—2012 років удвічі перевищує таке упродовж 2007—2009 (з 11,2 до 6,9 і з 11,0 до 8,8 % відповідно). На жаль, 2013 року скорочення продовжилось, хоча і уповільненими темпами. Супроводжуються ці процеси практично невинним, хоча і надто повільним, зростанням частки доходів від підприємництва та власності (рис. 5). Винятком є останній трирічний період, коли до скорочення впливу на розширення населення додалося зниження частки доходів від власності та підприємництва у бюджетах українських домогосподарств. Імовірно, це пов'язано із запровадженням нового Податкового Кодексу та запровадження більш жорсткого фіскального регулювання малого бізнесу. Відомо, що через це значна частина індивідуальних підприємців і власників мікропідприємств припинили свою діяльність. Обстеження умов життя домогосподарств серед усіх бізнесменів охоплює переважно саме ці групи.

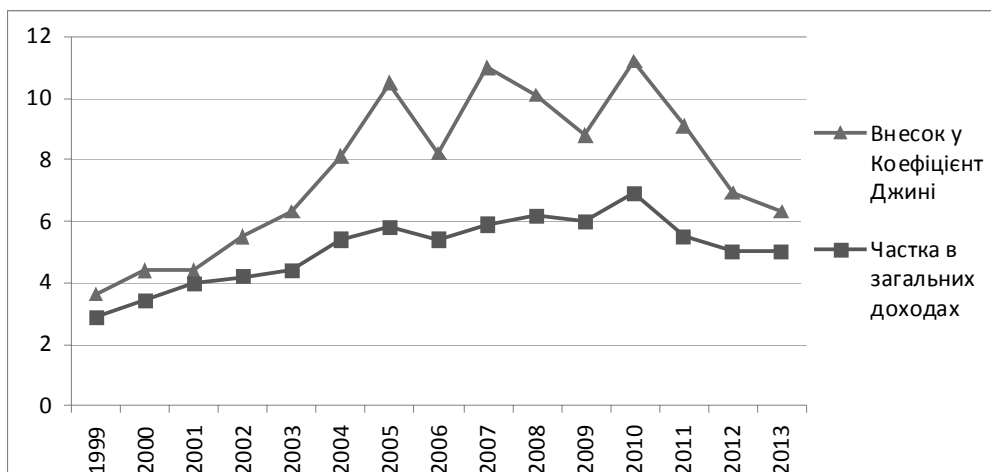

Рис. 5. Внесок доходів від підприємництва та власності у формування диференціації населення, %

Джерело: Розраховано за даними Обстежень умов життя домогосподарств

Різна ефективність різних галузей, різна платоспроможність підприємств, різна політика оплати праці найманих працівників обумовлюють абсолютно неминучу високу диференціацію населення за доходами. Практично всі сучасні держави прагнуть зниження надмірної нерівності, оскільки це, по-перше, суперечить ідеї людського розвитку, а по-друге, загрожує соціальною напругою, що рано чи пізно виливається у соціальну кризу.

Виходячи з тих інструментів, що їх має держава, у переважній більшості сучасних країн застосовується прогресивне оподаткування доходів населення. І це, дійсно, дає результат, якщо не повністю такий, що відповідає ідеальному розподілу населення за добробутом, то принаймні забезпечує наближення до нього (рис. 6).

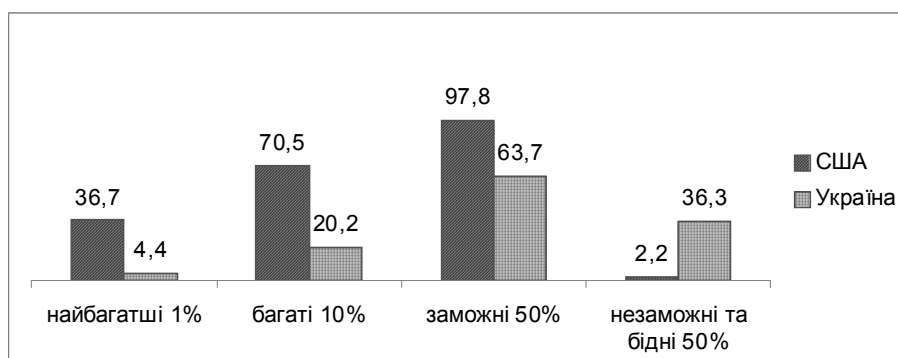

Рис. 6. Розподіл загальної суми прибуткового податку з населення між окремими групами мешканців, %

Джерело: Лібанова Е.М. Модернізація українського суспільства: чинники, передумови, перспективи // Демографія та соціальна економіка. — 2012. — №1. — С. 15

Зокрема, в країні, що вважається уособленням ліберальних принципів економіки, мінімального втручання держави — США, систему оподаткування сформовано так, що 50 % бідніших мешканців сплачують лише 2,2 % загальної суми податків з населення (в Україні — 36,3 %). Натомість 10 % найзаможніших сплачують 70,2 % податків (в Україні — 20,2 %), а 1 % найбільш багатих — 36,7 % загальної суми прибуткового податку з доходів населення (в Україні — 4,4 %). Отже, на відміну від США в

Україні значно більший податковий тягар припадає на бідніші верстви населення, а найзаможніші за міжнародними стандартами від нього максимально захищені.

Йдеться не про те, що слід все забрати у тих, хто багато заробляє, і поділити між тими, хто з різних причин не має високих доходів. Йдеться про соціальну справедливість, яка вимагає від суспільства підтримки неможливого за рахунок більших внесків заможних до своєрідного фонду суспільного добробуту.

Задля цього в світі застосовують прогресивну шкалу оподаткування доходів, при чому не тільки заробітної плати, а передусім пасивних доходів (дивідендів на банківські вклади, інвестиційних доходів, доходів від здавання майна в оренду), оподатковується нерухомість, спадщина тощо. На відміну від України шкали є реально прогресивними — максимальна ставка від мінімальної відрізняється не на 2 %, а в рази, і головне: ухилення від сплати податків суспільством не сприймається і вважається дуже тяжким злочином.

Нерівність, яка залишається після первинного перерозподілу доходів (через податки), у сучасному світі додатково зменшується за рахунок вторинного перерозподілу — через соціальні трансферти: пільги, субсидії, адресні допомоги, що надаються переважно на адресних засадах найбільш вразливим верствам населення. І в цьому контексті варто підкреслити наявний в Україні зворотній (але надто невеликий) вплив різного роду допомог — сім'ям з дітьми (-2,1 % у 2012 році), по бідності (-0,3 %), по безробіттю (-0,1 %). Субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, твердого палива та скрапленого газу взагалі не впливають на диференціацію населення, а пільги навіть її збільшують (1,3 % у 2012 році). Отже, соціальні трансферти, що мають унеможливити соціальне відторгнення, бідність та маргіналізацію, забезпечити соціальну справедливість і соціальну однорідність населення, із цією задачею в сучасній Україні не справляються.

Яскравим прикладом є розподіл загального обсягу вартості пільг між децильними групами населення (рис. 7). Якби розподіл був соціально справедливим, то більшу частину коштів отримували б представники перших п'яти груп (найбідніші). Рівний розподіл, незалежний від потреби, означав би отримання представниками кожної групи саме 10 % загальної суми. В Україні ж 10 % найбіднішого населення отримують лише 2,9 % загальної вартості пільг, 50 % незаможних і бідних отримують 26,8 %, а 10 % найзаможніших отримують 23,2 % коштів. Таким чином, що заможнішою є людина в Україні, то більше пільг вона отримує.

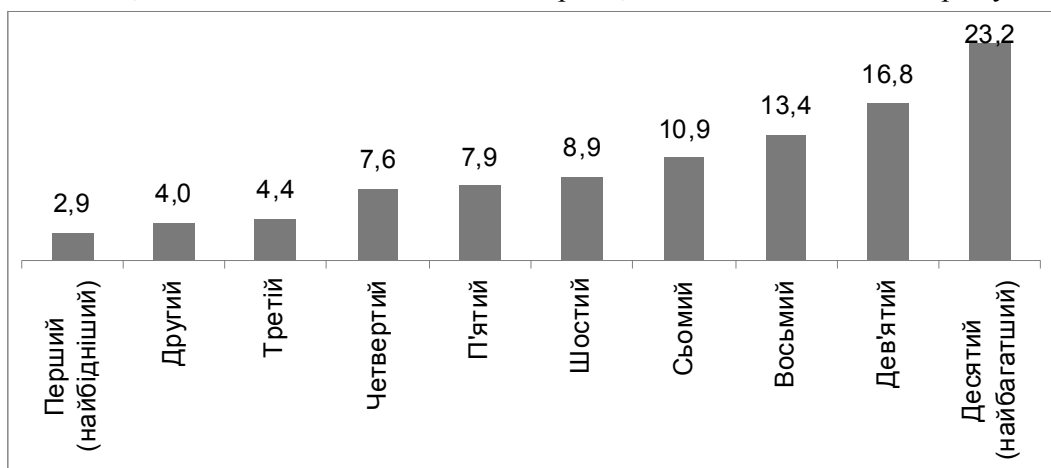

Рис. 7. Розподіл загальної суми вартості пільг між децильними групами населення України, диференційованими за доходами, 2013 рік, %

Джерело: Розраховано за даними Обстеження умов життя домогосподарств

Таким чином, державна політика перерозподілу доходів не тільки не забезпечує зменшення нерівності населення, а й навпаки сприяє її підвищенню.

Є багато підстав вважати, що за сучасної системи перерозподілу доходів навіть істотне економічне зростання не забезпечить необхідного зниження бідності та нерівності в українському суспільстві.

Освічені, розумні, з відчуттям власної гідності мешканці України (за рівнем освіти Україна посідає 27 місце в світі, істотно випереджаючи більшість навіть високо розвинених країн) прекрасно бачать і корупцію, і соціальну несправедливість, і спрямованість державної політики переважно на захист інтересів багатіїв.

За таких умов цілком зрозумілим є переконання українців у тому, що головними чинниками успіху в Україні є наявність впливових родичів (так вважають 51,1 %) і здатність обходити закон (33,1 %) (табл. 1). Натомість вагомими важелями досягнення успіху в розвинутих країнах їх вважають лише 12,9 і 5,4 % українців.

Таблиця 1

ОЦІНКА УКРАЇНЦЯМИ ГОЛОВНИХ ЧИННИКІВ УСПІХУ, % ОПИТАНИХ

	В Україні	У розвинутих країнах
Впливові родичі	51,1	12,9
Здатність обходити закон	33,1	5,4
Інтелект, здібності	30,3	56,4
Гарна освіта	25,8	49,3
Вміння розпоряджатися грошима	14,4	23,9
Гарне здоров'я	27,6	23,1

Джерело: Лібанова Е.М. Модернізація українського суспільства: чинники, передумови, перспективи // Демографія та соціальна економіка. — 2012. — №1. — С. 15.

Отже, на думку українців, чинники успіху в Україні та за кордоном — принципово різні. В Україні від особистості вимагається переважною мірою вміння обходити закон, а за кордоном — високий інтелект і гарна освіта. Закономірним наслідком є глибоке переконання більшості населення в несправедливому характері нерівності в Україні. Відповідним є впевнення в тому, що високих доходів і статусу в Україні не можна досягти наполегливою працею.

Висновки. Рушійною силою формування нерівності стала різниця в доступі до економічних ресурсів, зокрема, до об'єктів приватизації на початку переходу від адміністративно-планової до ринкової економіки. Є всі підстави для висновку про те, що сучасне українське суспільство є не просто глибоко розшарованим, а навіть поляризованим. На одній стороні шкали сконцентровано відносно нечисленну групу заможного населення (їх частка не перевищує 5—7 %), а на другій — щонайменше чверть населення на межі виживання.

Нерівність за доходами є основною її формою, яка значною мірою визначає нерівність у доступі до основних соціальних благ і можливостей розвитку. Вона формується під впливом диференціації заробітних плат, пенсій, доходів від підприємництва та власності. Своєю чергою диференціація працюючого населення за рівнем оплати праці визначається рівнем освіти, галузевою приналежністю і розміром підприємства.

На жаль, державна політика перерозподілу доходів не тільки не забезпечує зменшення нерівності населення, а й навпаки сприяє її підвищенню: в Україні ті, хто отримують високі доходи, сплачують податків значно менше, ніж в економічно розвинених країнах (навіть порівняно із США) і водночас отримують значно більшу частину пільг, ніж бідне населення України.

Нерівність виявляється не тільки в значній різниці способу та рівня життя найбагатших і найбідніших верств населення, а й у викривленій соціальній структурі суспільства. В Україні практично відсутній середній клас, який в усіх країнах євроатлантичної цивілізації виконує стабілізуючу функцію. Відсутність системи соціальних ліфтів не дає змоги переходити з однієї соціальної страти до іншої, що створює передумови до формування кастової структури. У поєднанні з глибоким переконанням більшості в тому, що досягти в Україні успіху можна тільки в обхід закону, це спричиняє тотальний правовий нігілізм і хабарництво. Таким чином, саме нерівність є важливою — якщо не головною — перешкодою розбудови демократичного суспільства європейського зразка.

Література

1. *Болтс Н.* Размышление о неравенстве. Анти-Руссо. — М., 2014. — 272 с.; Bolts N. Razmushleniya o neravenstve. Anti-Russo. — М., 2014. — 272 s.
2. *Гайдуцький П.І.* Незалежна економіка України. — К., 2014. — 296 с.; Hayduts'kyu P.I. NeZalezhna ekonomika Ukrayiny. — К., 2014. — 296 s.
3. *Лібанова Е.М.* Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. — К.: КНЕУ, 2008. — 143 с.; Libanova E.M. Bidnist' naselennya Ukrayiny: metodolohiya, metodyka ta praktyka analizu. — К.: KNEU, 2008. — 143 s.
4. *Лібанова Е.М.* Модернізація українського суспільства: чинники, передумови, перспективи // Демографія та соціальна економіка. — 2012. — №1. — С. 5—22.; Libanova E.M. Modernizaciya ukrainskoho suspilstva: chynnyky, peredumovy, perspektyvy // Demographyua ta socialna economica. — 2012. — №1. — S. 5—22.
5. *Лібанова Е.М.* Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність // Економіка України. — 2014. — №3. — С. 4—19; Libanova E.M. Nerivnist v ukrainskome suspilstvi: vutoky ta realnist // Ekonomysa Ukrainy. — 2014. — №3. — S. 4—19.
6. *Хайєк Ф.А.* Право, законодательство и свобода. — М., 2006. — 234 с.; Hayek F.A. Pravo, zakonodatelstvo i svoboda. — М., 2006. — 234 s.
7. *Alessina, A; Rodrik, D.* Distribution politics and economic growth // Quaterly Journal of Economics. — 1994. — №2. — vol. 109. — P. 465—490.
8. Human Development Report 2014/ Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. UNDP, 2014.
9. *Partha Dasgupta, Debraj Ray.* Inequality as a determinant of malnutrition and unemployment policy//Economic Journal 97, 1987, March.
10. *Persson, T.; Tabellini, G.* Is inequality harmful for growth? Theory and evidence // American Economic Review. — 1994. — №3. — vol. 84. — P. 600—621.
11. World of Work Report 2008: Income Inequalities in the Age of Financial Globalization // International Labour Office. — 2008. — P. 24—25.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2014 р.